

УДК 349.2 (477)

Сергій Вавженчук,

докт. юрид. наук, доцент,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВО НА ПРЕВЕНТИВНУ ОХОРОНУ ТРУДОВИХ ПРАВ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

У статті автор звертає увагу на сутність права на превентивну охорону трудових прав, а також на його особливості. Окрема увага приділяється проблемам розуміння права на превентивну охорону трудових прав як суб'єктивного права.

Ключові слова: охоронні трудові правовідносини, право на превентивну охорону, трудові права, суб'єктивне право.

Постановка проблеми. Візантійський імператор Юстиніан залишив відбиток в історії через те, що здійснив кодифікацію римського права. Сьогодні слід констатувати, що наше суспільство стоїть на порозі нової кодифікації трудового законодавства. У таких умовах необхідно не лише відобразити чіткий відбиток реставрації трудового права, але й приділити увагу гострим правовим проблемам, що існують окремим пластом у трудовому праві. Не принижуючи значення низки трудо-правових проблем, серед них варто виділити проблему розуміння суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Адже її вирішення допоможе як законодавцю у формуванні стрижню кодифікації, так і правозастосуванню в означеній сфері.

Значний внесок у розробку відповідної проблематики через призму трудового права зробили такі науковці, як Н. Г. Александров, Т. Ю. Баришнікова, С. В. Венедиктов, М. І. Іншин, І. О. Костян, А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова, О. І. Процевський, В. І. Щербина.

Мета роботи – з'ясувати сутність суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав.

Виклад основного матеріалу. Право на превентивну охорону трудових прав можна розглядати через міжгалузеву призму як конституційно-правий інститут, галузевий інститут, а також як елемент змісту превентивного охоронного трудового правовідношення. У контексті нашого аналізу останнє становить найбільший інтерес.

Неможливо заперечити тезу про те, що розуміння окресленого права ставиться у пряму залежність від розуміння поняття

«суб'єктивне право». Слушною у цьому контексті є думка І. О. Костян, яка зауважила, що відсутність належної оцінки таких понять, як, наприклад, «законний інтерес», «суб'єктивне право», «право на захист», які виступають, по суті, об'єктом захисту, слугує однією з передумов судових помилок, коли компетентні органи не завжди правильно визначають сутність спору, обставини, що підлягають доказуванню [1, с. 3].

Враховуючи кумулятивний ефект, із цього приводу у приватно-правовій доктрині сформувалися різні підходи, аналіз яких дозволив їх згрупувати у декілька теорій. Перша група правників вважає, що суб'єктивне право слід розглядати як волю управленої особи, окреслену об'єктивним правом (теорія волі) [2, с. 202]. Прихильником цієї теорії слід вважати Є. М. Трубецкого. Друга група учених дотримується тези про те, що суб'єктивне право слід розглядати як інтерес (теорія інтересу), що підлягає захисту. Представниками цієї теорії є Р. Ієринг, М. М. Коркунов. Третя група юристів доходить висновку, що суб'єктивне право слід розглядати як вимогу (теорія вимоги). Вказані теорії спричинили виникнення змішаної теорії суб'єктивного права. Остання, у свою чергу, має два напрями: 1) симбіоз теорії вимоги та міри дозволеної поведінки; 2) об'єднання ознак теорії волі та теорії інтересу.

У цьому контексті С. С. Алексєєв зазначив, що суб'єктивне право – це належна управленої особі з метою задоволення її інтересів міра дозволеної поведінки, забезпечена юридичними обов'язками інших осіб [3, с. 114]. У подальшому правник суттєво уточнив власне бачення, зазначивши, що суб'єктивне

право являє собою вид та міру можливої поведінки суб'єктів відносин, яка гарантується законодавчою системою та правоохоронною діяльністю держави [4, с. 213]. Тобто автор правильно акцентував увагу на охоронному аспекті, що може бути притаманний такому праву. Подібна позиція й у Р. Й. Халфіної, яка розглядала суб'єктивне право як встановлену законом міру можливої поведінки, що забезпечена відповідним обов'язком інших осіб [5, с. 235]. Вказаного підходу притримується й сучасники в приватному праві. Так, С. О. Шаранов підкреслив у своїй дисертації, що суб'єктивне право слід розуміти саме як міру дозволеної поведінки суб'єкта правовідношення, що гарантується законом та правоохоронною діяльністю держави [6, с. 236].

Натомість Є. Я. Мотовіловкер вважав, що суб'єктивне право є не мірою можливої поведінки управленої особи, а визначеною законом можливістю задоволення суб'єктивного інтересу [7, с. 40]. О. В. Волков іде далі у цьому ключі, адже він під суб'єктивним правом розумів зведений у закон інтерес, який являє мету, а саме право є засобом [8, с. 98]. У цьому разі було б слушним пригадати слова В. О. Тархова, який не підтримував згаданий підхід, вказуючи, що суб'єкт ніколи не втрапить своє суб'єктивне право в силу втрати відповідного інтересу [9, с. 40].

М. І. Матузов дійшов висновку, що під цим поняттям слід розуміти право, що належить особі (суб'єкту), гарантується законом і всіма соціально-економічними законами соціального суспільства, що дозволяють його володільцю здійснювати у рамках закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних осіб) та звертатися у разі потреби за захистом до органів державної влади [10, с. 45-46]. Найбільш широке розуміння розгляданого поняття окреслив М. М. Вопленко. На його думку, в межах приватного права суб'єктивне право слід розуміти як міру свободи особи як члена цивільного суспільства [11, с. 46].

Розглядаючи захист суб'єктивних прав, І. О. Костян небезпідставно підкреслила, що суб'єктивне право, що надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «декларативним правом» [1, с. 2]. Досліджуючи сутність суб'єктивних прав як об'єктів правової охорони та захисту, А. М. Шерієв через подібні міркування дійшов висновку, що такі права слід розглядати як дозвільний засіб правового регулювання, що гарантує управленому суб'єкту з метою задоволення його інтересів користування конкретним соціальним благом, забезпечене юридичними обов'язками

інших учасників правовідносин і можливістю захисту з боку компетентних органів [12, с. 9]. Як бачимо, ряд авторів все ж таки намагалися у запропонованих дефініціях суб'єктивного права навести ознаку охоронного характеру.

З наведеного логічно випливає те, що суб'єктивне право на превентивну охорону та право на захист трудових прав мають власну внутрішню структуру. Знову ж слід констатувати, що в юридичній літературі відсутній уніфікований підхід і щодо структури суб'єктивного права.

О. С. Іоффе запропонував зміст суб'єктивного права розуміти як сукупність двох можливостей: можливості дозволеної поведінки (міра дозволеної поведінки) та можливості вимоги певної поведінки від зобов'язаної особи [13, с. 123]. Н. Г. Александров та С. С. Алексеев доходять висновку, що до складу суб'єктивного права слід відносити вже три види правомочностей. Зокрема, Н. Г. Александров такими правомочностями суб'єктивного права вважав: 1) вид та міру можливої поведінки для самого володільця суб'єктивного права; 2) можливість вимагати відомої поведінки від інших осіб – поведінки, що забезпечує реалізацію правової можливості; 3) можливість вдатися у разі потреби до сприяння примусової сили державного апарату для здійснення другої можливості [14, с. 109]. С. С. Алексеев до складу суб'єктивного права відносив такі правомочності: 1) право вимоги, що полягає у можливості вимагати виконання або дотримання юридичного обов'язку; 2) право на свої активні дії, що виявляються в можливості особи самій здійснювати юридично значимі активні дії; 3) вимога, що являє собою можливість привести в дію апарат державного примусу проти зобов'язаної особи [3, с. 118-125]. Наявність третьої правомочності підтримали й сучасні науковці трудового права М. В. Лушнікова, А. М. Лушніков, І. О. Костян [15, с. 737-738; 1, с. 228]. Так, І. О. Костян зауважила, що можливість звернення за захистом до державних органів влади є правом на захист, оскільки метою такого звернення є захист порушеного права [1, с. 228].

М. І. Матузова, О. В. Малько дещо розширюють розуміння складу суб'єктивного права. Так, на їхню думку, до нього входять: 1) право на свої дії (поведінку); 2) право на чужі дії (вимога); 3) можливість звернення за захистом (захист); 4) можливість користуватися визначеними соціальними благами (користування) [16, с. 387]. На думку М. М. Вопленка, дану структуру варто розширити шляхом включення до неї можливості застосування мір державного примусу у разі невиконан-

ня зобов'язаним суб'єктом своїх обов'язків [11, с. 47]. Є. В. Вавілін до суб'єктивного права відносить окремо право на звернення до судових органів [17, с. 13-14].

Наведене свідчить про те, що більшість авторів охоронне суб'єктивне право, у тому числі суб'єктивне право на превентивну охорону, розглядають виключно як правомочність регулятивного суб'єктивного права. Проте, незважаючи на привабливість таких висновків, погодитися з ними в цілому досить важко, враховуючи низку причин та факторів.

Превентивне охоронне трудове правовідношення окреслює відповідну модель поведінки його суб'єктів. Як наслідок, відповідно до права на превентивну охорону управлена сторона наділена можливістю вимагати від зобов'язуючої сторони встановлення, забезпечення реалізації системи заходів, засобів, способів, порядків, форм превентивної охорони та захисту права, за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права.

Правову природу права на превентивну охорону трудових прав можна розглядати з двох точок зору. По-перше, згадане право можна розглядати як одну з правомочностей регулятивного трудового права. По-друге, право на превентивну охорону трудових прав можна розглядати як самостійне суб'єктивне трудове право.

У науці трудового права була висловлена точка зору, за якою право на превентивну охорону є складовою частиною регулятивного права та, як наслідок, реалізується у рамках регулятивного правовідношення. Так, Т.Ю. Баришнікова зазначила, що діяльність державних органів, органів профспілок, що спрямована на забезпечення здійснення працівниками суб'єктивних прав, метою якої є попередження правопорушення, застереження від протиправних посягань, також не має юридичного значення, тому що здійснюється у рамках регулятивних правовідносин [18, с. 20]. І. О. Костян зазначила, що охорона прав та свобод пов'язана не лише з регулятивними, але й з охоронними правовідносинами, що виникають у зв'язку з порушенням суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів. При цьому охорона права на стадії захисту порушеного права являє собою сукупність правових засобів, що забезпечують реалізацію права на захист. Потім автор доходить висновку, що саме тому охорона суб'єктивного права на захист також здійснюється в рамках регулятивних відносин, хоча при цьому вона не перестає нести охоронне навантаження [1, с. 157].

Втім, аналіз як КЗпП України (гл. 15 «Індивідуальні трудові спори», ст. 62 «Об-

меження надурочних робіт», ст. 63 «заборона залучення до надурочних робіт» тощо) так і низки нормативно-правових актів свідчить про те, що вони фіксують порядок реалізації, міри превентивної охорони трудових прав, що реалізуються через діяльність роботодавця або органів державної влади (наприклад, нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю тощо). Тобто норми трудового законодавства містять не лише порядки, способи захисту порушеного, оспореного трудового права, але й порядки, способи превентивної охорони трудових прав.

Якщо припустити, що право на превентивну охорону трудових прав є правомочністю регулятивного трудового права, у зв'язку з якою управлена сторона наділена можливістю пред'явити вимогу, тоді незрозумілим буде конкретний характер та межі, обсяг цієї правомочності, строк її реалізації. Адаже у праві нас цікавить не просто право на проведення Державною інспекцією України з питань праці (далі – Держпраці України) перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці, а конкретне право на проведення такої перевірки додержання певним роботодавцем трудового законодавства в межах певних строків. З огляду на вищезазначене виходить, що право на превентивну охорону трудових прав як правомочність регулятивного трудового права існує без власного об'єкта, що не припустимо. Отже, можна дійти висновку, що право на превентивну охорону трудових прав може розглядатися як правомочність регулятивного трудового права лише в розумінні того, що управлена сторона потенційно наділена абстрактною можливістю здійснити цю правомочність. При цьому підкреслимо, що вказана правомочність (право на превентивну охорону трудових прав) регулятивного трудового права не є правом на щось конкретне, а існує як потенційна можливість абстрактного характеру (тобто її не можна розглядати як зрілу правомочність). Більше того, право на превентивну охорону трудових прав як правомочність регулятивного трудового права існує без визначеного обсягу власних правомочностей та строку реалізації.

Також право на превентивну охорону не є правомочністю регулятивного трудового права виходячи з такого. Наприклад, проведення на підставі заяви фізичної особи, яка уклала трудовий договір, Держпрацею України та її територіальними органами перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці може здійснюватися як під час дії відповідного трудового договору, так і після його припинення. Тобто превентивне охоронне правовідношення може існувати як

паралельно, так і після припинення регулятивного. Адже здійснення перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці у порядку нагляду (контролю) не перебуває у прямій залежності від наявності порушення роботодавцем трудових прав працівника.

Таким чином, застосування норми права органом державної влади, їх дотримання учасниками правовідносин свідчить про наявність превентивних охоронних трудових правовідносин, а отже, й про наявність самостійного суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав.

Право на превентивну охорону трудових прав слід кваліфікувати як самостійне суб'єктивне трудове право охоронного характеру через те, що воно має власні підстави виникнення та спрямованість. Тобто таке право спрямоване на забезпечення реалізації іншого суб'єктивного трудового права. Крім цього, специфічна можливість застосування правового примусу наділяє його здатністю бути забезпеченою мірою правового впливу.

І на останок. Якщо розглядати превентивне охоронне трудове право як правомочність регулятивного трудового права, тоді логічно ставиться під сумнів існування сталої класичної концепції розмежування регулятивних та охоронних трудових правовідносин, яку автор вважає правильною.

Наведені аргументи дають можливість сформулювати авторську дефініцію суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Так, суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав – це вид та міра можливої поведінки управленої особи, що виражається в можливості своїми діями визначити систему заходів, засобів, способів, порядків, за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права, яка гарантується державою.

З огляду на наведені аргументи *суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав включає такі правомочності*: 1) можливість вимагати від зобов'язаної особи (суб'єкта превентивної охорони трудових прав: органів державної влади, роботодавця тощо) вжити заходів щодо недопущення порушення регулятивного трудового права у майбутньому; 2) можливість вимагати від зобов'язаної особи (суб'єкта превентивної охорони трудових прав: органів державної влади, роботодавця тощо) вжити заходів щодо недопущення порушення охоронного трудового права у майбутньому; 3) можливість вимагати забезпечення реалізації права на захист або права на превентивну охорону трудових прав.

У цій площині доцільного говорити про те, що право на свої дії (поведінку) не може розглядатися як правомочність

суб'єктивного права на превентивну охорону через те, що управлена сторона (у нашому випадку працівник) самостійно не може реалізувати міри превентивної охорони трудових прав подібно до здійснення самозахисту трудових прав. У нашому випадку можливість вимоги (право на чужі дії) слід розчепити на три: 1) до органів державної влади. Наприклад, вимога до органу, який здійснює нагляд (контроль) щодо дотримання трудових прав працівників, щодо здійснення перевірки роботодавця тощо. За цих обставин державний орган зобов'язаний здійснити превентивну охорону через правозастосування для забезпечення реалізації трудового права. При цьому варто підкреслити, що аналіз суб'єктивних охоронних прав, що реалізуються у разі здійснення нагляду (контролю) за дотриманням трудового законодавства у межах охоронних правовідносин, ускладнюється через комплексність самого інституту нагляду і контролю, який включає в себе норми різних галузей права. Такий стан речей призводить до розмитості меж конвергенції приватного і публічного права; 2) до роботодавця; 3) до міжнародної організації зі спеціальним статусом.

Таким чином управлена особа не може застосувати самостійно міри превентивної охорони. Суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав може здійснюватися завдяки правомірним діям компетентного органу державної влади, міжнародної організації зі спеціальним статусом, роботодавця в межах, порядку, випадках, передбачених законом або міжнародно-правовим актом.

Суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав слід наділити ознаками матеріального трудового права. На вказане не впливає той факт, що превентивна охорона, окрім матеріальних ознак, має ознаки процедурного та процесуального трудового права. Адже превентивна охорона трудових прав реалізується через міри як матеріального, так і процедурного, процесуального впливу, у межах якого здійснюється забезпечення здійснення трудових прав, профілактика трудового правопорушення, роз'яснення працівникам механізму захисту трудових прав, усунення причин порушення законності тощо. Як наслідок, матеріальний аспект суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав виявляється також у наявності підстав його застосування, змісті мір превентивної охорони (способів превентивної охорони) тощо. У зв'язку із цим зміст права на превентивну охорону, порядок його застосування окреслений системою норм матеріального, процедурного та процесуального права у їх взаємозв'язку.

Висновки

Підсумовуючи, підкреслимо, що мета цієї роботи досягнута, адже з'ясована сутність суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Разом із цим автор прийшов до таких висновків. По-перше, сформульовано авторську дефініцію суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав, яке слід розуміти як вид та міру можливої поведінки управленої особи, що виражається в можливості своїми діями визначити систему заходів, засобів, способів, порядків, за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права, яка гарантується державою. По-друге, виокремлено правомочності суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Костян І. А. Правовые проблемы защиты трудовых прав работников в условиях рыночных отношений в России : дисс. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / И.А. Костян. – М., 2009. – 349 с.
2. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права : в 2-х т. / Г. Ф. Шершеневич. – М.: Юрид. колледж МГУ, 1995. – Т. 2. – 363с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т. II. – 360 с.
4. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М.: Издательство Норма, 2001. – 752 с.
5. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М.: Юр. лит. – 1974. – 340 с.
6. Шаранов С. А. Гражданско-правовое регулирование охранной деятельности в Российской Федерации дисс. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивильне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. А. Шаранов. – Волгоград, 2015. – 445 с.
7. Мотовиловкер Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Мотовиловкер Е. Я. – Воронеж, 1990. – 136 с.
8. Волков А.В. Злоупотребление гражданскими правами: проблемы теории и практики : дис. ...д-ра юрид. наук / А. В. Волков. – М., 2010. – 422 с.
9. Тархов В. А. Гражданское правоотношение: монография / В. А. Тархов. – Уфа: УВШ МВД РФ, 1993. – 122 с.
10. Матузов Н. И. Субъективные права граждан СССР / Н. И. Матузов. – Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1966. – 190 с.
11. Вопленко Н. Н. Правовые отношения : учебное пособие / Н. Н. Вопленко. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. – 99 с.
12. Шериев А. М. Субъективные права, свободы и законные интересы как объекты правовой охраны и защиты: проблемы теории и практики : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория та історія держави і права; історія політичних і правових учень.» / А. М. Шериев. – Краснодар, 2008. – 25 с.
13. Иоффе О. С. Избранные труды : в 4-х т. / О. С. Иоффе. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – Т. 2: Советское гражданское право. – 511 с.
14. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М.: Госюриздат, 1955. – 175 с.
15. Лушникова М. В. Очерки теории трудового права / М. В. Лушникова, А. М. Лушников. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 940 с.
16. Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. – 528 с.
17. Вавилин Е. В. Механизм осуществления гражданских прав и исполнения обязанностей : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивильне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Е. В. Вавилин. – М., 2009. – 54 с.
18. Барышникова Т. Ю. Формы и способы защиты трудовых прав и охраняемых законом интересов в российском трудовом праве : дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Т. Ю. Барышникова. – Пермь, 2005. – 235 с.

В данной статье автор обращает внимание на сущность права на превентивную охрану трудовых прав, а также на его особенности. Отдельное внимание обращается на проблемы понимания права, на превентивную охрану трудовых прав как субъективного права.

Ключевые слова: охранительные трудовые правоотношения, право на превентивную охрану, трудовые права, субъективное право.

In this article author attended to the gist of right to the preventive protection of the labor law and its peculiar properties. Special attention is paid to the problems of preventive protection of the labor law notion as personal right.

Key words: protective labor relations, right to preventive protection, labor rights, personal right.